

АСАБЛІВАСЦІ ВЫКЛАДАННЯ БМЗ ПА-ЗА БЕЛАРУССЮ

Працэсы глабалізацыі, міжнародныя адносіны ствараюць вельмі спрыяльныя ўмовы для прасоўвання беларускай мовы і культуры ў сусветнай супольнасці. У сучаснай сітуацыі становіцца актуальнай палітыка так званай «мягкай сілы» (soft power). Згодна з Дж. Наю, «мяккая сіла» дзяржавы заснавана на прывабнасці яе культуры, каштоўнасцей, палітычных і сацыяльных праграм, звязаная з культываваннем пачуцця сімпатыі, з прыцягальнасцю ідэалу і пазітыўнага прыкладу. Фарміраванне ацэначных адносін да краіны залежыць у тым ліку і ад ўспрымання яе культуры. Нягледзячы на тое, што функцыянаванне сучаснай беларускай мовы, на жаль, не робіць яе мовай асяроддзя, мовай вучэбна-прафесійнай, штодзённа-бытавой, грамадска-сацыяльнай камунікацыі ў Беларусі, назіраецца рост цікавасці да беларускай мовы за мяжой. Беларуская мова вывучаецца ва ўніверсітэтах або культурных цэнтрах Расіі, Азербайджана, Украіны, Польшчы, Літвы, Сербіі, Чэхіі, Славакіі, Аўстрыі, Італіі, Вялікабрытаніі, Японіі і Кітаі. У гэтай сувязі вывучэнне беларускай мовы суайчыннікамі і інафонамі значыць не толькі авалоданне пэўным сродкам камунікацыі, не столькі разуменнем, колькі спасціжэннем, выпрацоўкай каштоўнасца-сэнсавых арыенціраў.

Натуральна, што выкладанне БМЗ у Беларусі і за яе межамі мае свае асаблівасці. У Беларусі мы маем адукацыйны (моўны, культурознаўчы, краязнаўчы) патэнцыял асяроддзя, але паралельна прысутнічаюць і адмоўныя аб'ектыўныя фактары і, як вынік, моцная беларуска-руская лінгвістычная інтэрферэнцыя. За межамі Беларусі паўстаюць праблемы, нацыянальна абумоўленыя лінгваметадычнымі і культуралагічнымі асаблівасцямі выкладання БМЗ у той ці іншай краіне. Тут студэнты – прадстаўнікі асобнай этнічнай і лінгвакультурнай супольнасці. На першы план выходзяць не праблемы тэорыі дыдактыкі, а забеспячэнне міжкультурнай камунікацыі і ўзаемадзеяння ў іншамоўным асяроддзі. Выкладчык, працуючы за мяжой, мусіць ведаць нацыянальныя культурна-адукацыйныя асаблівасці гэтай краіны. Больш за тое, у працэсе навучання беларускай мове замежнікаў для выкладчыка, які не валодае роднай мовай навучэнцаў (маем на ўвазе найперш кітайскай, японскай), актуальнейшымі становяцца іх дзейсныя, ментальныя, а не лінгвістычныя асаблівасці. Важна ведаць несупадзенні і асаблівасці зместу і прынцыпаў выкладання замежнай мовы ў пэўнай краіне. Адсутнасць беларускамоўнага асяроддзя навучання і, што яшчэ больш важна, беларускай адукацыйнай прасторы ўплывае на спосабы і метады выкладання і ў краіне з вялікімі лінгвакультурнымі адрозненнямі, і ў краінах, больш блізкіх моўна і ментальна. Пад іншамоўным асяроддзем мы разумеем прастору, у якой абсалютна адсутнічаюць натуральныя беларускія лінгвакультурныя практыкі і дыскурсы. Адукацыйнае асяроддзе ў замежных універсітэтах фарміруецца на падставе традыцыйнай сістэмы адукацыі пэўнай краіны, сучасных, у тым ліку і тэхнічных, магчымасцей, наяўнасці ці адсутнасці выкладчыка – носьбіта мовы і культуры (nature speaker).

Беларускае грамадства не можа не радаваць факт актывізацыі міжкультурных дыялогаў, вывучэння беларускай мовы за мяжой, але гэтыя працэсы непазбежна ставяць новыя задачы перад айчынай лінгвадыдактыкай. Накіроўваючыся выкладаць БМЗ у іншую краіну, выкладчык мусіць быць не толькі спецыялістам сваёй справы, але мець уяўленне і пра іншыя аспекты працы. Неабходна разумець асаблівасці моўнага і адукацыйнага асяроддзя навучання, ролю, функцыі і ўмовы эфектыўнай дзейнасці выкладчыка БМЗ – носьбіта мовы – пры працы ў іншамоўным асяроддзі. Выкладанне БМЗ – адносна новы кірунак у айчынай лінгвадыдактыцы, які мае масу нявырашаных праблем. Але перад выкладчыкам-беларусістам, які працуе за мяжой, паўстаюць яшчэ і іншыя пытанні: розная колькасць і якасць адукацыйных параметраў у Беларусі і за мяжой; адрозненне метадычных стратэгіяў (ад рэчаіснасці да тэксту – у моўным асяроддзі і ад тэксту да рэчаіснасці – у іншамоўным асяроддзі); розніца ў суадносінах аспектаў мовы і відаў маўленчай дзейнасці; наяўнасць толькі монанацыянальных груп, што патрабуе абавязковага ўліку культурных традыцый і роднай мовы навучэнцаў.

Тэорыя міжкультурнай камунікацыі засноўваецца на разуменні культуры як трохслойнай з’явы. Зверху – розныя матэрыяльныя артэфакты і з’явы культуры, у тым ліку і мова, гэты слой найбольш відавочны і даступны пачуццёваму ўспрымання. Ніжэй – нормы і каштоўнасці. І ў найбольш схаваным – базавыя ўстаноўкі і менталітэт. Працуючы па-за беларускай адукацыйнай прасторай, з монанацыянальнай групай студэнтаў, неабходна ўлічваць усю спецыфіку нацыянальнай канцэптасферы. Даследчык І. Я. Бобрышава прапанавала паняцце культурна-тыпалагічных стыляў вучэбна-пазнаваўчай дзейнасці навучэнцаў [1, с. 6], аналіз якіх дазваляе лепш зразумець не толькі навучэнцаў пэўнай краіны, але і змадэляваць вучэбны працэс, дапаўняючы і карэктуючы, пашыраючы і заглыбляючы традыцыйныя вучэбна-пазнавальныя дзеянні навучэнцаў, не выклікаючы непрыняцця.

Апошнія 30 гадоў у Кітаі праводзіцца палітыка рэформаў і адкрытасці, у выніку краіна пачала займаць вядучыя пазіцыі ў розных галінах сусветнай вытворчасці. Кітай вялікае значэнне надае адукацыі насельніцтва. У 2013 г. міністэрствам адукацыі КНР былі сфармуляваны новыя арыенціры: «у 2020 г. на 100 тыс. чалавек будзе прыходзіцца каля 13,5 тыс. спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй, прыкладна 31 тыс. з сярэдняй... На дадзены момант вышэйшую адукацыю атрымліваюць да 98 % моладзі» [2]. Ва ўніверсітэтах працуюць замежныя спецыялісты – носьбіты мовы. Колькасць моў, якія выкладаюцца ў ВНУ, – адзін з паказчыкаў прэстыжнасці ўстановы. Ёсць універсітэты замежных моў, дзе студэнты навучаюцца па 100, а то і больш лінгвістычных спецыяльнасцях. Традыцыйнай папулярнасцю карыстаецца вывучэнне англійскай і рускай моў. У больш чым 120-ці ўніверсітэтах выкладаецца руская мова. Але спектр моў навучання пастаянна пашыраецца (польская, чэшская, венгерская, румынская, украінская і беларуская). У кастрычніку 2017 г. прайшоў чарговы з’езд кампартыі Кітая, на якім была зацверджана стратэгічная праграма развіцця краіны «Адзін пояс – адзін шлях». Гэтая канцэпцыя вызначае сучасную знешнюю палітыку дзяржавы. «Новы шаўковы шлях» аб’ядноўвае

краіны Цэнтральнай Азіі, Каўказа і Усходняй Еўропы. Як сцвярджаюць у КНР, «новая ініцыятыва – гэта не схаваная ідэя лідарства Кітая, а буйны геаэканамічны план адкрытага ўзаемадзеяння, заснаванага на шматпалярнасці» [3, с. 28]. Беларусь у сувязі з гэтым разглядаецца як стратэгічны еўрапейскі партнёр, і таваразварот паміж краінамі пастаянна расце. Беларуска-кітайскія адносіны характарызуюцца высокай дынамікай развіцця, актыўнымі сувязямі на ўсіх узроўнях. Можна сказаць, што кантакты паміж дзвюма дзяржавамі вызначаюцца раўнапраўем і партнёрствам. Пасольства Беларусі ў КНР актыўна рэкламуе нашу краіну ў самых розных сферах, дзякуючы яму ў Паднябеснай стаяць помнікі класікам беларускай літаратуры – Янку Купалу і Якубу Коласу. У Беларусі шырока вывучаецца кітайская мова, як у школах, так і ва ўніверсітэтах. 2019 год быў аб'яўлены ў КНР годам Адукацыі Рэспублікі Беларусь. Зразумела, што ў Беларусі працуюць кітайскія перакладчыкі-русісты, але паўстае неабходнасць у беларусістах – знаўцах нацыянальнай спецыфікі. І гэта вядзе да таго, што рынак адукацыйных паслуг Кітая пачынае мець патрэбу ў выкладчыках – носьбітах беларускай мовы. Адзін за другім у КНР адкрываюцца цэнтры па вывучэнні Беларусі, ва ўніверсітэтах студэнты навучаюцца па спецыяльнасці «Беларуская мова».

Што неабходна ўлічваць, выкладаючы БМЗ кітайскім навучэнцам, асабліва па-за Беларуссю? Навучанне ў Кітаі, у школах і ВНУ, вядзецца ў вялікіх групах, іх памер можа дасягаць 90 чалавек. Таму асноўны прынцып навучання – «харавы»: група хорам паўтарае словы ці сказы за выкладчыкам, на індывідуальную працу застаюцца літаральна секунды. На шчасце, гэта найперш датычыцца тых, хто вучыць англійскую і рускую мовы. На іншых моўных спецыяльнасцях групы меншыя, да 25 чалавек. Але і такая нападняльнасць не характэрная для лінгвістычных ВНУ Беларусі. Яшчэ з ранняга дзяцінства кітайцы вельмі моцна развіваюць памяць, і таму яны здольныя завучваць вялікія аб'ёмы тэксту, часам нават не разумеючы яго змест. Замежнікі часта абвінавчваюць кітайскую адукацыю ў нежаданні развіваць крэатыўнасць: ад студэнта патрабуюцца «зазубрыванне» гатовых тэкстаў, фраз, клішэ, а не канструяваць іх. Гэтая асаблівасць звязана і з канфуцыянскім вучэннем, і з усё той жа звышнапоўненасцю груп. Яшчэ адзін непрыемны фактар – невялікая матывацыя студэнтаў. Справа ў тым, што трапляюць на славістыку, а тым больш на беларусістыку, тыя, каму не хапіла балаў, атрыманых на школьных выпускных экзаменах, для паступлення на факультэт заходніх моў. Можна сказаць, што «не студэнт абірае мову, а мова абірае студэнта». Студэнты не рыхтуюцца да заняткаў і не выконваюць дамашнія заданні. Выкладчыку прыходзіцца пастаянна падтрымліваць матывацыю студэнтаў, заахвочваць іх да вывучэння беларускай мовы.

У кітайскіх студэнтаў ёсць шмат звычак, непрымальных для беларускага выкладчыка. Студэнты шмат ужываюць фаст-фуду, розных снэкаў – і на перапынках, і на занятках. У Кітаі ўвогуле існуе культ ежы, таму пастаянна нешта жаваць для кітайца нармальна. Недарэмна этыкетная фраза са значэннем: «Як маешся?» даслоўна будзе з кітайскай мовы: «Ці ты паеў рысу?». У многіх гарадах Кітая не прадугледжана ацяпленне памяшканняў або яны ацяпляюцца вельмі слаба, таму студэнты і выкладчыкі на занятках не зды-

маюць верхнюю вопратку, ды і гардэробаў у вучэбных карпусах няма. Аўдыторыяй успрымаецца як норма, калі студэнт засынае на занятках, ніхто на гэта ніяк не рэагуе. Беларускаму выкладчыку прыходзіцца расказваць самыя простыя традыцыі беларускага грамадства, каб потым, прыехаўшы ў Беларусь, студэнт не меў культурнага шоку і камунікатыўных няўдач.

Акрамя такіх побытавых «канфліктаў» культур, замежны выкладчык сутыкаецца з этычным бокам працэсу выкладання. У Кітаі вельмі моцная палітычная цэнзура. Ёсць пэўныя табуяваныя тэмы: статус Ганконга, Тайвань, Тыбета; падаўленне паўстання на плошчы Цянбяньмэнь у Пекіне; Далай Лама як духоўны лідар (увогуле рэлігійная прапаганда); культурная рэвалюцыя часоў Мао Цзэдуна; дзеянні сучасных кіраўнікоў краіны. У Кітаі блакуюцца YouTube, Facebook, Twitter і многія іншыя сайты, значыць, фармальна забаронена іх выкарыстанне ў вучэбным працэсе. Тэма сексуальных адносін таксама пад забаронай, таму нават, з нашага пункту гледжання, цнатлівыя тэксты пра каханне ўспрымаюцца студэнтамі як свайго роду рэвалюцыя.

І, нарэшце, ментальныя асаблівасці кітайцаў таксама накладваюць адбітак на працу выкладчыка БМЗ. Кітайскі этнас мае надзвычай доўгую гісторыю свайго развіцця, нацыянальны характар адметны сваёй моцнай традыцыйнасцю і артадаксальнасцю. Вучоныя ў адносінах да Кітая прымяняюць тэрмін «рысавай цывілізацыі», якая патрабавала ад людзей згуртаванасці, узаемадапамогі, працавітасці. Павучанні Канфуцыя настолькі глыбока, на думку спецыялістаў, праніклі ў свядомасць народаў Усходняй і Паўднёва-Усходняй Азіі, што працягваюць быць адным з фактараў і ў нашы дні. Яны вызначаюць стаўленне да адукацыі, ды і саму сістэму адукацыі, нормы зносін выкладчыка і студэнтаў. «Каб разабрацца ў гэтым, трэба самім паспрабаваць пабыць у ролі вучня. Будзь, як пустая шклянка! – сказаў мне трэнер па кун-фу. – Забудзь тое, што ты ведала раней, менш пытайся, менш думай і супастаўляй. Рана табе! Для гэтага яшчэ прыйдзе час, а цяпер проста рабі, што я кажу! Сапраўды, хіба можна наліць чыстую ваду вучэння ва ўжо запоўненую чымсьці пасудзіну і пакінуць яго (вучэнне) незакаламучаным?... Студэнт, поўны глыбокай пашаны, ачысціў сваю свядомасць перад уваходам у храм ведаў, ён прыйшоў слухаць, запісваць і запамінаць. І разумець, вядома, але не адразу, а цаной нястомнай штодзённай працы і ў выніку перастварэння самога сябе» [4, с. 37–38]. Расійскі лінгвіст В. П. Быкава, якая больш за 30 гадоў выкладала рускую мову ва ўніверсітэтах Карэі і В’етнама, таксама адзначае псіхалагічны дыскамфорт уласнай працы. «І вось усе гэтыя пустыя шклянкі, чыстая свядомасць, мэтанакіраванасць, выдатна развітая механічная кароткачасовая памяць, але недастаткова развітая доўгачасовая, здольнасць пераадольваць цяжкасці, надзвычайнае цяпленне (выпускнікі ўніверсітэтаў могуць па 100 і больш разоў праходзіць інтэрв’ю, па 5 – 8 гадоў спрабаваць здаць дзяржэкзамен, не бачачы ў гэтым нічога асаблівага, лічачы гэта натуральным) – усе гэта сутыкаецца з патрабаваннямі рускага выкладчыка, для якога вучань – гэта не сасуд, які трэба напоўніць ведамі, а факел, які неабходна запаліць» [5, с. 158].

Паважлівае стаўленне да настаўніка, закладзенае канфуцыянствам, глыбока ўкаранілася ў свядомасці кітайцаў. Настаўнік валодае абсалютным аўтарытэтам, ён суб’ект адукацыйнага працэсу. Студэнт часцей за ўсё маўклівы

аб'ект. Дарэчы, заняткі выкладчык звычайна праводзіць стоячы або седзячы на спецыяльным высокім крэсле, дамінуючы над аўдыторыяй. Так што спачатку даволі складана выклікаць навучэнцаў да дыскусіі. Па кітайскай традыцыі да выкладчыка не звяртаюцца па імені, яго завуць *настаўнік*. Замежных выкладчыкаў называюць проста па імені. Так што трэба асобна расказваць студэнтам пра беларускі этыкетны зварот да асобы – або па імені па бацьку, або са словам *спадар / спадарыня*.

Ведаючы такія ментальныя і сацыяльныя адрозненні, выкладчыку БМЗ будзе прасцей адаптавацца да кітайскай рэчаіснасці. Ёсць кітайская прыказка – «цікаvasць – найлепшы настаўнік». З гэтага ракурсу абрэвіятуру БМЗ можна расшыфраваць нетрадыцыйна: «Беларуская мова захапляе». Сапраўды, першая задачы выкладчыка – захапіць, абудзіць цікаvasць. Тады культурныя і лінгвістычныя несупадзенні будуць выклікаць не шок, а здзіўленне і інтарэс.

ЛІТАРАТУРА

1. *Бобришева, И. Е.* Культурно-типологические стили учебно-познавательной деятельности иностранных учащихся в методике обучения русскому языку как иностранному / И. Е. Бобришева. – М.: Наука, 2004. – 256 с.
2. *Купин, А. М.* Об особенностях современной системы образования в КНР / А.М. Купин // Аккредитация в образовании [Электронный ресурс]. – 23.08.2018. – Режим доступа : http://www.akvobr.ru/obrazovanie_knr.html.
3. *Сун, Чжицинь.* Китайский проект «Один пояс – один путь» и китайско-российское сотрудничество / Чжицинь Сун // Русский язык в современном Китае: сб. науч.-метод. ст. V Междунар. науч.-практ. конф. / Забайкал. гос. ун-т. – Чита: ЗабГУ, 2017. – 205 с.
4. *Виноградова, Н. В.* Прологомены к психометодическим основам национально ориентированного обучения иностранцев русскому языку, представленные в наблюдениях и описаниях / Н. В. Виноградова, Н. В. Крашевская // Русский язык. Литература. Страноведение. Методика. – Республика Корея: АНЯНГ, 2000. – С. 29 – 46.
5. *Быкова, О. П.* Из опыта работы: как учатся и учат в южнокорейском университете / О. П. Быкова // Изв. Курск. гос. техн. ун-та. – 2010. – № 4 (33). – С. 151–160.